

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПОСЕЛЕННЯХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено особливості відтворення трудового потенціалу поселень Тернопільської області, виділено диспропорції на регіональному рівні. Проаналізовано чинники, що впливають на формування трудового потенціалу в регіоні.

The features of recreation of labour potential of settlements of the Ternopil region are investigated in the article, disproportions are selected at regional level. Factors which influence on forming of labour potential in a region are analysed.

Ключові слова: трудовий потенціал, населення, регіон, відтворення.

Keywords: labour potential, population, region, recreation

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з визначальних умов сталого розвитку і функціонування регіону як системи взаємозалежних і взаємопов'язаних факторів соціальної, економічної та екологічної життєдіяльності є стан населення і відтворення трудового потенціалу. Адже власне відтворення трудового потенціалу неможливе без забезпечення соціально-економічних передумов, із урахуванням екологічного чинника, для життєдіяльності регіону. З іншого боку, саме завдяки населенню, яке має територіальне закріплення, і його трудовому потенціалу забезпечують розвиток економіко-соціального потенціалу певної території.

Із огляду на це актуальним є дослідження відтворення такого важливого індикатора сталого розвитку, як трудовий потенціал території. Для дослідження обрано населення слабorozвинутотоу аграрно-індустріального регіону (Тернопільської області).

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Слід наголосити, що широке коло як загальних, так і специфічних проблем реалізації трудового потенціалу та пов'язаних із ними питань формування продуктивної зайнятості у системі соціально-трудова відносин є об'єктом постійних наукових досліджень та численних прикладних розробок. Комплексні методологічні та методичні дослідження із загальних проблем формування і розвитку трудового потенціалу проводили С. Бандур, Д. Богиня, В. Врублевський, О. Грішнова, М. Долішній, С. Злупко, Г. Купалова, Є. Лібанова, В. Онікієнко, С. Пирожков, Т. Тітова, К. Якуба.

Мета. У цьому дослідженні ми окреслили собі за мету проаналізувати особливості відтворення трудового потенціалу Тернопільської області для виділення диспропорцій на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу досліджень. Відтворення і формування трудового потенціалу регіону і окремих поселень залежить від чисельності населення в працездатному віці й інтенсивності його смертності. Отже, першочерговим є дослідження демографічних процесів, що впливають на чисельність населення

Зокрема, Тернопільська область – одна з областей України з найменшою чисельністю населення. За станом на 1 січня 2008 р. на Тернопільщині проживали 1098,6 тис. осіб, що на 332,3 тис. осіб менше від довоєнного рівня, і на 76,5 тис. осіб – від рівня 1991 р. [3, 276].

Основними тенденціями в демографічному розвитку області були наслідки післявоєнних втрат і міграцій населення; поступове зростання чисельності населення до

1996 р., коли було досягнуто піку післявоєнної чисельності – 1169,7 тис. осіб; зменшення кількості населення області з 1996 до 2008 рр. на – 6,7%.

Якщо брати до уваги головні, тривалі тенденції народжуваності, а не короткострокові підвищення її показників, зумовлені різними структурними чинниками, то необхідно визнати, що народжуваність у Тернопільській області знижувалася давно і неухильно, а малодітність охоплює дедалі ширші прошарки населення. Про це свідчить динаміка сумарного коефіцієнта народжуваності: він у 1990 р. становив 2,2 дитини, що народила жінка за все життя, з 1995 р. – 1,8, в 2001 був мінімальним – 1,2 дитини, а з 2002 р. стабілізувався на позначці 1,3, зрісши, однак, у 2006 р. до 1,4.

Причини спаду народжуваності не можна зводити лише до економічних негараздів, хоча вони, безумовно, відіграють свою роль. Узагальнення чинників зниження народжуваності дає підстави виокремити такі групи: економічні, соціальні, психологічні, фізіологічні. Задоволення потреби в дітях, у материнстві й батьківстві конкурує з низкою інших потреб, тим простіших, чим нижчий рівень життя, а отже, має відмінності на рівні сільського та міського розселення.

При аналізі народжуваності у Тернопільській області з 1950 р. до 2008 р. на 1000 осіб, простежується тенденція зниження загального коефіцієнта народжуваності. Якщо в 1950 р. він становив 21,3‰ і через десятиліття зріс на 0,4‰, то вже у 1970 р. зменшився на 6‰, а до 1995 р. – ще на 3,7‰. Від 1990 р. темпи зменшення коефіцієнта народжуваності значно пришвидшилися. Різко зменшилася народжуваність із 1995 р. до 2000 р. – 2,8‰. Найменший показник зафіксовано в 2001 р. – 8,8‰. А вже з 2002 р. почалося повільне збільшення коефіцієнта народжуваності, що в 2006 р. становив 10,5‰.

Порівнюючи народжуваність у міських поселеннях та в сільській місцевості за роки незалежності, бачимо, що з 1990 р. до 2001 р. загальний коефіцієнт народжуваності в міських поселеннях зменшувався більшими темпами, аніж це відбувалось у сільській місцевості. Так, якщо в 1990 р. згадуваний показник становив у містах 16,5‰ і сільській місцевості 12,6‰, то вже в 2000 р. – 8,8‰ та 9,4‰ відповідно. Та вже з 2002 р. коефіцієнт народжуваності у містах знову перевищив показник сільських поселень (9,3‰ проти 9,9‰ відповідно) і почав зростати швидшими темпами. В результаті розрив у 2008 р. становив 1,4‰ (11,3‰ проти 9,9‰ відповідно).

У районах області та в м. Тернопіль у 2006 р. найвищий загальний коефіцієнт народжуваності зафіксовано в поселеннях Кременецького (13,3‰), Бучацького (12,6‰), Шумського (12,2‰) та Гусятинського (10,0‰) районів і в м. Тернопіль (11,9‰). А найнижчий – у поселеннях Підгаєцького (8,1 на 1000 жителів), Заліщицького та Козівського (8,9 на 1000 жителів) районах [3, 282].

Як видно з аналізу динаміки смертності від 1990 р. до 2008 р., найнижчий показник був у 1990 р. – 15032 осіб. Надалі графік динаміки смертності мав загальну тенденцію до збільшення, однак із певними коливаннями. Так, у 1995 р. рівень смертності зріс на 7% порівняно з попереднім показником, проте в 2000 р. знову зменшився до позначки 15721 осіб. Ще одне зниження загального тренду спостерігалось у 2004 р., в 2006 р. смертність знову знизилась на 246 осіб. Ці коливання відбулися переважно за рахунок змін у смертності в сільській місцевості, де за даний період у загальному рівень смертності зріс на 4%, що були спричинені структурними коливаннями у віковому складі населення. В смертності населення міських поселень була тенденція стабільного зростання числа померлих: підвищення рівня смертності в містах перевищив 25% порівняно з 1990 р.

Аналізуючи дані, можна виділити три групи районів області за рівнем смертності:

1) з високим загальним коефіцієнтом смертності – Підгаєцький (19,2‰), Монастирський (18,2‰), Підволочиський (18,3‰), Лановецький (18,1‰);

2) зі середнім загальним коефіцієнтом смертності – Козівський (17,6%), Зборівський (17,7%), Шумський (17,3%), Терехівський (17,0%) Кременецький (16,7%);

3) з порівняно меншим коефіцієнтом смертності – Бережанський (16,3%), Чортківський (15,4%), Тернопільський (14,9%), Гусятинський (16,2%), Зборівський (16,0%), Збаразький (15,1%), Бучацький (14,9%) [3, 282].

Показники природного приросту населення від 1970–х років стабільно знижуються, про що свідчать такі дані: в 1970 р. природний приріст населення становив 70,8 тис. осіб, у 1990 р. – 1,8 тис., а в 1992 р. – 0,75 тис. осіб. Сьогодні Тернопільська область належить до числа областей України з від’ємним показником природного приросту (у 2008 р. 3,5‰ проти 5,3‰ у середньому в Україні).

Скорочення відбувалося по-різному в міських та сільських поселеннях: із 1991 до 2008 р. абсолютне скорочення в сільській місцевості становило -56,7 тис. ос. (-9 %), а в міських поселеннях – -19,8 тис.ос. (-5,1%). Найвищі темпи скорочення в містах були до 2002 р. (-5,1%), а в селах – із 2003 р. (-4,2%). Це пояснюється процесами урбанізації та негативним сальдо міграції населення (в працездатному віці) за кордон.

Розподіл чисельності населення за районами області свідчить, що найзначніше зменшення характерне для Підгаєцького (-11,1%), Монастирського (-9,1%), Лановецького (-8,8%), Підволочиського, Козівського і Зборівського районів (-8,7%). Чисельність населення в решті районів хеншувалася від -2,3 до -8,2‰.

Ще однією складовою визначення трудового потенціалу є очікувана тривалість життя у працездатному віці. Чисельність людино-років, які люди можуть прожити на певному етапі свого життя (зокрема у працездатному віці) залежить не лише від чисельності населення, а й від імовірності дожити до кінця працездатного віку. Тому важливим для обчислення відтворення людського потенціалу поселень стає визначення рівня смертності у працездатному віці.

Враховуючи те, що середній вік смерті у Тернопільській області для чоловіків становить 56 років, а для жінок – 64 роки [2, 69] можемо зробити висновок про диспропорції у статеві-віковому складі населення поселень області, зокрема, значно переважає частка жіночого населення у віковому інтервалі 50 і більше років, а смертність чоловічого населення значно вища від жіночої.

Особливості демографічних процесів, що відбуваються в Україні, призвели до того, що найінтенсивніше скорочується найпродуктивніша група населення віком від 20 до 30 років. Це вже сталий процес, що триває другу половину ХХ століття.

На загальній динаміці відтворення трудового потенціалу помітно позначається вплив статево-вікової структури населення, кількість населення, яке „входить” на ринок праці та „виходить” із нього, відіграє відчутну роль при аналізі економічно-активної частини населення, що є реалізацією демографічного потенціалу, закладеного в населенні відповідного віку.

Аналіз розподілу постійного населення за віковими групами показав, що найвища частка населення у працездатному віці, що є найвагомим показником для визначення трудового потенціалу, за станом на 1 січня 2008 р. зафіксована в міських поселеннях області – 65% відсотків від усього міського населення (проти 54,3% у сільських). При цьому, частка населення у віці, молодшому за працездатний, у міських поселеннях на 1,2% нижча, ніж у сільських, що могло б бути свідченням можливого поліпшення вікової структури населення сільських поселень. Проте частка населення у віці, старшому за працездатний, у сільських поселеннях значно вища, ніж у міських (27,7% проти 23,6%).

Найвищу частку населення у працездатному віці мають м. Тернопіль (67,9%), поселення Тернопільського (62,1%) та Чортківського (59,1%) районів; найнижчу – поселення Підгаєцького району (51,4%).

У результаті процесів старіння, а також відмінностей у статево-віковій структурі населення, спричинених урбанізаційними (до 1990–х років), а згодом і деурбанізаційними

процесами, міграційною активністю працездатного населення поселень, в області склалася ситуація, коли характерною рисою ринку праці є високий рівень сільського безробіття (частка безробітних громадян у сільській місцевості у 2008 р. становила 66% від усіх зареєстрованих у службі зайнятості Тернопільської області). При цьому навантаження на 1 робоче місце в області – 8 осіб [8].

Висновки. Основними тенденціями, характерними для відтворення трудового потенціалу в Тернопільській області, є:

- народжуваність у Тернопільській області знижувалася давно і неухильно, а малодітність охоплює дедалі ширші прошарки населення;
- зменшення чисельності дитячого населення;
- надсмертність чоловіків у працездатному віці;
- загальне погіршення здоров'я населення;
- постаріння населення (коефіцієнти смертності на 1000 осіб найвищі в районах із високою часткою сільського населення, вікова структура якого, як відомо, несприятлива, тобто переважають старші вікові групи);
- зменшення чисельності населення працездатного віку і погіршення якості його трудового потенціалу та ін. Вікова структура населення області в демографічному ракурсі сприятливіша у містах.

Із метою подолання негативних демографічних тенденцій необхідно виробити стратегічні завдання, що поліпшать демографічну ситуацію, і цими завданнями є: створення передумов для оптимізації народжуваності за рахунок поліпшення умов праці та побуту жінок; підвищення якості медичного забезпечення; стимулювання народжуваності завдяки державній підтримці сімей із дітьми, надання їм соціальної допомоги; створення матеріально-технічних і соціально-економічних передумов для продуктивної зайнятості населення; посилення відтворювальної, стимулюючої та регулюючої функцій заробітної плати, на підвищення трудових доходів тощо.

Література

1. Заставний Ф. Д. *Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічної, екологічної, демографічної): Монографія.* – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка. – 2006. – 348 с.
2. Кустовська О. В. *Демографічна статистика: Курс лекцій.* – Тернопіль: Економ. думка, 2006. – 152 с.
3. *Статистичний щорічник Тернопільської області за 2007 рік / За ред. Кирича В. Г.* – Головне управління статистики у Тернопільській області, 2008. – 464 с.
4. Ткач Д. В. *Малі міські поселення: економіко– і соціально–географічні проблеми розвитку.* – Тернопіль, 1997. – 145 с.
5. Шаблій О. І. *Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії.* – Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2001.
6. Шевчук П. Є. *Демографічні аспекти формування трудового потенціалу // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції.* – Тернопіль, 2004. – С.76–77.
7. *Доступний з:* <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. *Доступний з:* <http://who-is-who.com.ua/bookmarket/>
9. *robotodavci2008/19/129.html*